

O‘ZBEKISTONDA XOTIN-QIZLAR DEMOGRAFIYASI: KO‘RSATKICHLAR VA MUAMMOLAR (1991-2016)

Radjabova Saboxat Bobirovna

*Termiz davlat universiteti Jahon tarixi kafedrası dotsenti,
tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*

UDK: 94(575,151)

<https://orcid.org/0009-0007-6910-5520>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda xotin-qizlarning mavqeini 1991-2016 yillarda o‘rgangan holda, xotin-qizlarning demografiyasidagi ma‘lum bir ko‘rsatkichlar va ayrim muammolar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: umumiy tug‘ilish, ta‘lim va o‘qish, mehnat bozori va ishsizlik, sog‘liqni saqlash va reproduktiv sog‘lik, salbiy tendensiyalar.

Аннотация: В данной статье, изучая положение женщин в Узбекистане в 1991-2016 годах, анализируются отдельные показатели и некоторые проблемы демографии женщин.

Ключевые слова: общая рождаемость, образование и профессиональная подготовка, рынок труда и безработица, здоровье и репродуктивное здоровье, негативные тенденции.

Abstract: in this article, studying the position of women in Uzbekistan in 1991-2016, certain indicators and some problems in the demography of women are analyzed.

Key words: total fertility, education and training, labor market and unemployment, health and reproductive health, negative trends.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng, 1991-yildan 2016-yilgacha bo‘lgan davrda xotin-qizlar demografiyasi bir qator ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o‘zgarishlar bilan bog‘liq bo‘lib, ushbu yillar davomida bir qator muammolar va salbiy tendensiyalar ham kuzatildi. Ushbu davrda xotin-qizlar o‘rtasida tug‘ish darajasi, hayot davomiyligi, ta‘lim olish imkoniyatlari, ish bilan ta‘minlanish va ijtimoiy himoya kabi ko‘rsatkichlarda sezilarli o‘zgarishlar yuz berdi.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION).

1991-yilda O‘zbekistonda

tug‘ish ko‘rsatkichi juda yuqori edi, va umumiy tug‘ilish darajasi 1000 kishiga 34,5 ni tashkil etdi. Shu davr mobaynida, ayniqsa, 1990-yillarning boshlarida, ko‘plab oilalarda ko‘p bolali oila qurish odati davom etdi. Biroq, 2000-yillarga kelib, tug‘ish ko‘rsatkichi asta-sekin kamayishni boshladi va 2016-yilga kelib bu ko‘rsatkich 1000 kishiga 21,4 tug‘ilishga tushdi. Bu demografik o‘zgarishlar oilalarning ko‘p bolali bo‘lishiga bo‘lgan ijtimoiy va iqtisodiy qarashlarning o‘zgarishi bilan bog‘liq bo‘ldi. 1991-yildan 2016-yilgacha O‘zbekistonda ayollar hayot davomiyligi sezilarli darajada oshdi.

1991-yilda o‘rtacha hayot davomiyligi 70,1 yilni tashkil etgan bo‘lsa, 2016-yilga kelib, bu ko‘rsatkich 75,2 yilga yetdi. Ayollar hayotining uzoq davomiyligi sog‘liqni saqlash tizimida amalga oshirilgan yaxshilanishlar, sanitariya sharoitlarining yaxshilanishi va tug‘ruqdan keyingi tibbiy yordamning oshishi bilan bog‘liq. 1991-2016-yillarda xotin-qizlarning ta‘lim olish imkoniyatlari ham sezilarli darajada yaxshilandi. 1990-yillarda ayollar orasida yuqori ta‘lim olish darajasi past bo‘lsa-da, 2000-yillar o‘rtalariga kelib, ayollar orasida oliy ta‘lim olganlarning soni ortdi. 2016-yilga kelib, o‘quvchilarning 50% dan ortig‘ini qizlar tashkil etdi, ammo oliy ta‘lim olishda erkaklar ko‘proq bo‘lishi davom etdi. O‘zbekistonda xotin-qizlarning mehnat bozoridagi ishtiroki 1991-2016-yillar orasida o‘zgargan. 1990-yillarda, iqtisodiy krizis va transformatsiya jarayonlari sababli, ko‘plab ayollar ishsiz qoldi. 2000-yillar davomida ish o‘rinlarining o‘sishi va ayollarni mehnat bozoriga jalb qilish uchun ijtimoiy dasturlar amalga oshirildi, ammo ayollar orasidagi ishsizlik darajasi hali ham erkaklarga nisbatan yuqori bo‘lib qoldi. 2016-yilda ayollarning ishsizlik darajasi 12,5% ni tashkil etdi, bu erkaklarga nisbatan ikki baravar yuqori edi. 1991-2016-yillar orasida oilaviy

tuzilish ham o'zgarishlarga uchradi. 1990-yillarda oilalar ko'pincha ko'p bolali edi, lekin 2000-yillardan boshlab, tug'ish darajasi pasaygan sari, oilalar soni kamaydi va birinchi bolani kechroq dunyoga keltirishga bo'lgan moyillik kuchaygan. 2016-yilda O'zbekistonda oilalar o'rtacha 3-4 boladan iborat bo'ldi, bu 1990-yillarda ko'proq bo'lgan ko'rsatkichlarga nisbatan pasayishdir. 1991-2016-yillarda O'zbekistonda ayollarga nisbatan gender nohaqligi va zo'ravonlik hali ham muammo bo'lib qoldi. Ayollar va erkaklar o'rtasidagi mehnat haqi farqi va yuqori lavozimlarga ayollarni tanlashdagi diskriminatsiya davom etdi. Bundan tashqari, oilada xotin-qizlarga nisbatan jismoniy va psixologik zo'ravonlik, shuningdek, jinsiy zo'ravonlik holatlari ham mavjud bo'lib, bu muammo ko'pincha yashirilgan yoki inkor qilingan. Ayollar orasida reproduktiv sog'liq bilan bog'liq muammolar 1991-2016-yillarda dolzarb bo'lib qolgan. Tug'ruqni kamaytirish, onalik va bolalik sog'lig'ini yaxshilash, tibbiy yordamning sifatini oshirish borasida katta ishlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, ayrim hududlarda onalar va bolalarning o'lim darajasi yuqori bo'lib qoldi. Ayniqsa, rural hududlarda ayollar uchun tibbiy yordamga kirishish va sifatli yordam olishda qiyinchiliklar mavjud edi. 1991-2016-yillar davomida xotin-qizlarning siyosiy va ijtimoiy faoliyatdagi ishtiroki cheklangan bo'ldi. Ayollar hukumatda va yuqori lavozimlarda kam ishtirok etdilar. Siyosatdagi ishtirokning pastligi, shuningdek, gender tengligining to'liq ta'minlanmaganligini ko'rsatadi. 2016-yilda faqatgina 16% ayollar parlamentga saylandi, bu esa ular uchun qaror qabul qilish jarayonlarida cheklangan imkoniyatlar borligini anglatadi. 1991-2016-yillar davomida ta'limda xotin-qizlar bilan bog'liq ayrim ijtimoiy to'siqlar mavjud edi. Qizlarning ba'zi hududlarda ta'lim olishga to'siqlar bor edi. Afsuski, ayrim qishloq joylarida, ayniqsa, oliy ta'limga o'qishga kirish uchun qizlarga ko'proq qarshiliklar ko'rsatilgan. Biroq, 2000-yillar oxirida bu to'siqlar asta-sekin kamaydi va xotin-qizlarning ta'lim olish imkoniyatlari yaxshilandi. 1991-2016-yillar O'zbekistonda xotin-qizlar demografiyasi uchun o'zgarishlarga boy davr bo'ldi. Tug'ish

ko'rsatkichi, hayot davomiyligi, ta'lim darajasi va mehnat bozoridagi ishtirok kabi ko'rsatkichlar sezilarli darajada yaxshilandi. Biroq, gender tengligi, ayollarga nisbatan zo'ravonlik va reproduktiv sog'liq kabi masalalar hali ham muammo bo'lib qolmoqda.

Shuningdek, respublika va viloyatlar kesimida 1996-yilning 21-23 avgust kunlari Xalqaro sog'liqni saqlash tashkiloti O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligida sog'liqni saqlash siyosati yuzasidan seminar tashkil etdi. Ushbu seminarining asosiy maqsadi O'zbekiston Respublikasida "Sog'liqni saqlash siyosati" ni ishlab chiqish jarayoniga ko'maklashish, aholini sog'lomlashtirish borasidagi masalalarni mukammal o'rganish, kasalliklarning oldini olish yuzasidan choralar belgilash yo'llarini muhokama qilishdan iborat edi. Seminar doirasidagi asosiy e'tibor onalar va bolalar sog'lig'ini mustahkamlash va xotin-qizlarning tibbiy malakasini oshirishga qaratildi. Seminar viloyatning barcha tumanlarida tashkil etilib, jami 3256 nafar ayollar mazkur seminarga jalb qilinib ularga maxsus tibbiy boshlang'ich bilim va ko'nikmalar berib borildi[7].

Xususan, 1997-yildan boshlab Respublika miqyosida tug'ish yoshidagi onalar va tug'iladigan bolalar salomatligini nazorat qilish maqsadida "Ona va bola" skrining markazlarini viloyatlar kesimida tashkil qilish rejasi ishlab chiqildi[8]. Ammo, 1998-yilda ham viloyatda "Ona va bola skrining markazi" tashkil etilmagan bo'lib, bu esa viloyatdagi homilador ayollar salomatligini nazorat qilishda ko'pgina noqulayliklarni keltirib chiqardi. Xususan, homiladagi mavjud nuqsonlarni oldindan aniqlash hamda ularni bartaraf qilish bilan bog'liq muammolar, tug'ruq jarayonida onalar o'limining ortib borishiga olib keldi. Tug'ruq jarayonida onalar o'limi jahon sog'liqni saqlash tizimidagi eng muhim muammolardan biri hisoblanadi. Har yili jahon hamjamiyati bo'yicha 530 mingga yaqin ayollar tug'ruq jarayonida vafot etadi.

1991-yildan toki 2017-yilga kelib respublikamizda homiladorlikni rejalashtirish, tug'ruqlar oralig'ini qisqartirish, homilador ayollarni o'zlari yashab turgan hududiy tibbiyot muassasalari orqali nazoratga olish, shuningdek, boshqa omillar natijasida onalar

o'limi 3 barobarga qisqardi. Surxondaryo viloyatida tug'ruq bilan bog'liq va onalar salomatligi bilan bog'liq salbiy holatlarning oldini olish maqsadida Viloyat hokimining 1998-yil 27-iyuldagi 155-F farmoyishi bilan "Ona va bola skrining markazi" qurilishiga kirishildi[9]. Mazkur markaz 2000-yilning 4 choragida ish boshladi, ammo markaz tibbiy uskunalar bilan 2004-yilga kelib to'liq jihozlanib bo'ldi. 1998-yilning "Oila yili" deb e'lon qilinishi munosabati bilan viloyatda xotin-qizlar salomatligini mustahkamlash va chekka hududlarda istiqomat qiluvchi aholi salomatligini nazorat qilish maqsadida tumanlarda tibbiyot nazorat punktlari tashkil qilindi. Shuningdek, fertil yoshidagi ayollarda va o'smirlardagi erta sil kasalligini aniqlash

natijasida 732 nafar sil kasalligi bilan bemorlar aniqlandi va ularning 288 nafari tug'ruq yoshidagi ayollar ekanligi sohada yangi tadbirlarni ishlab chiqish lozimligini ko'rsatdi[10].

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Xulosa qilib shuni aytish lozimki, O'zbekistonning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishida xotin-qizlar salohiyatini to'liq amalga oshirish uchun gender tengligini ta'minlash, ayollarni siyosat va iqtisodiyotda faol ishtirok etishini ta'minlash zarur. Shuningdek, sog'liqni saqlash tizimini yaxshilash, ayollarni mehnat bozoriga kengroq jalb qilish va ta'limdagi gender farqlarini bartaraf etish muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOT VA MANBALAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Asian Development Bank. Uzbekistan Country Gender Assessment. Update 2018
2. Закон Республики Узбекистан о гарантиях равных прав и возможностей для женщин и мужчин № ЗРУ-562 от 2 сентября 2019 г.
3. Гендерная экспертиза Семейного и Трудового кодексов Республики Узбекистан. Копирайт: Азиатский Банк Развития 2008.
4. Женщины и мужчины 2015-2019: стат. сб. Ташкент, 2019. 276 с.
5. Берн Ш. Гендерная психология. М.: ОЛМА Медиа Групп, 2002.
6. Мальцева И. О., Роцин С. Ю. Гендерная сегрегация и мобильность на российском рынке труда. М.: ГУ ВШЭ, 2006. 296 с.
7. Surxondaryo viloyati hokimligi joriy arxivi, doimiy hujjatlar fondi. 56-ish, 89-varaq.
8. Surxondaryo viloyati hokimligi joriy arxivi, doimiy fond. M-1049-fond. 1996-yil hujjatlari. 56-varaq.
9. Surxondaryo viloyati joriy arxivi. 1091-fond, 16-ro'yxat, 143-yig'ma jild, 67-varaq.
Surxondaryo viloyati joriy arxivi. 1091-fond,, 16-ro'yxat, 143-yig'ma jild, 120-varaq.